

**DIN CULISELE ADOPTĂRII CONSTITUȚIEI DIN 1923.
NEGOCIERILE REFERITOARE LA STATUTUL
CONSTITUȚIONAL AL BISERICILOR ROMÂNEȘTI
(ORTODOXĂ ȘI GRECO-CATOLICĂ)**

Lucian Turcu*

DOI: 10.2478/amsh-2023-0004

Abstract

Behind the Scenes of the Adoption of the 1923 Constitution. The Negotiations around the Constitutional Status of the Romanian Orthodox and Greek Catholic Churches

Our study highlights, based on published sources, the press, the general bibliography and specialized works, behind the scenes of the discussions, debates and negotiations between the representatives of the two Romanian confessions and the political decision-makers regarding the provisions of the 1923 Constitution regarding the Orthodox Church and the Greek-Catholic one.

Keywords: *The 1923 Constitution; negotiations; dominant Church; confessional equality; compromise*

La începutul Primului Război Mondial, puțini au fost cei care au putut anticipa amploarea schimbărilor care aveau să se producă odată cu încheierea lui¹. Redimensionarea spațiului centro-oriental european, consacrată prin deciziile Conferinței de Pace de la Paris, nu a fost capabilă să soluționeze mulțumitor pentru toate statele născute din cenușa războiului multitudinea problemelor generate de melanjul etno-confesional specific zonei. Ca areal de întâlnire a mai multor culturi, Transilvania a devenit, așa cum se știe, obiect al unor partizane dispute internaționale, cu toate că vocea majorității populației se făcuse auzită cu privire la viitorul provinciei².

---

* Lecturer, Ph.D, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca, lucian.turcu@ubbcluj.ro

¹ Iván T. Berend, Gyögy Ránki, *East Central Europe in the 19th and 20th Centuries*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977, pp. 78-81.

² Antonietta Moretti, „Transilvania: terra di tre culture”, în vol. *Storia religiosa dell’Ungheria* (a cura di Adriano Caprioli e Luciano Vaccaro), Gazzada, Fondazione Ambrosiana Paolo VI, 1992, p. 315; Vasile Vesa, „Transilvania la Conferința de Pace din anii 1919-1920”, în vol. *Istoria Transilvaniei*, vol. III (de la 1711 până la 1918), coordonatori Ioan-Aurel Pop, Thomas Năgler, Magyari András, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2008, pp. 629-647.

Cu toate că după 1918 centrul de greutate al discursului public devenise construirea imaginii perfecte unități românești, nu s-a putut trece cu vederea peste diviziunea confesională din rândul românilor ardeleni, mult mai vizibilă în noul context al majorității ortodoxe care se profila în tânărul stat român³. Prezența celei de-a doua Biserici naționale, cea greco-catolică, accentua particularitatea Transilvaniei în cadrul granițelor României Mari, fiind o mărturie vie a unui trecut puternic racordat la sistemul de valori cultural-religioase de inspirație apuseană⁴. Dar indiferent de amprenta de civilizație care le definea, cele două Biserici românești au asumat deschis, de la bun început, o poziție favorabilă firavei administrații românești care a prins contur în Transilvania din toamna anului 1918. Devenind un punct de stabilitate și echilibru în vremurile deloc ușoare care au urmat războiului, Biserica, în dubla ei ipostază românească din Ardeal, s-a implicat decisiv în efortul de instituționalizare a puterii românești în provincie; de altfel, corurile episcopale ale ambelor Biserici românești s-au poziționat ferm vizavi de activitatea Consiliului Național Român Central, recunoscându-i legalitatea și legitimitatea reprezentării națiunii române: „recunoaștem Consiliul Național Român de reprezentant și conducătorul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania, simțindu-ne îndreptățiți și îndatorați – ca fii credincioși ai națiunii noastre – a conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiilor noastre naționale”⁵.

Noul *establishment* politic care a asumat exercițiul puterii după 1 decembrie 1918 a abordat afabil problema pluralității confesionale transilvane, date fiind valențele naționale pe care le subsuma⁶. Resortul abilitat să gestioneze domeniul cultelor și al instrucțiunii publice a fost pus sub șefia lui Vasile Goldiș, care a cooptat în echipa sa, din debutul anului următor, câte un secretar general pentru fiecare confesiune românească: Ioan Lupaș, respectiv

---

³ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930*, traducere din engleză de V. Russo, București, Editura Humanitas, 1998, pp. 64-65; *Histoire de la Transylvanie*, sous la direction de Köpeczi Béla, Budapest, Akademiai Kiadó, 1992, p. 627.

⁴ Elemér Illyés, *National Minorities in Romania. Change in Transylvania*, New York, East European Monographs, Columbia University Press, 1982, pp. 213-215; I. Livezeanu, *op. cit.*, pp. 60-62.

⁵ *Banatul și Marea Unire din 1918*, coordonatori Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, f.l., Editura Mitropoliei Banatului, 1992, p. 98, doc. IV.

⁶ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, pp. 260-261; Idem, *Justiție românească în Transilvania (1919)*, Cluj-Napoca, Editura Ecumenica Press, 2006, p. 17.

Alexandru Rusu⁷. De altfel, situația preoțimii a stat în atenția factorilor de decizie pe tot parcursul acestei perioade de tranziție. De la bun început s-au depus eforturi pentru asigurarea întregirilor la salariu și pentru recuperarea, pe cât posibil în acele vremuri de devalorizare monetară și de lipsă acută a lichidităților⁸, a restanțelor de plată moștenite de la administrația maghiară⁹. Dar interesul major al celor două corpuri ecleziale românești tindea să depășească în acele zile multitudinea problemelor punctuale, de moment. Luând ca reper încurajatorul constituționalism învederat de „Declarația în nouă puncte” de la Alba Iulia, reprezentanții tuturor confesiunilor din provincie afirmau cu apăsare necesitatea de a defini cu precizie perimetrul rezervat autoguvernării ecleziastice, căutând să se pună la adăpost de orice intervenție tutelară a secularului¹⁰. În strânsă legătură cu acest deziderat, liderii confesiunilor minoritare au mai formulat unul, la fel de important. Cunoscând tratamentul privilegiat rezervat ortodoxiei de către Regatul român antebelic, ei s-au pronunțat în repetate rânduri împotriva prelungirii calității de Biserica dominantă pe seama respectivei denominațiuni, așa cum râvneau cu insistență liderii confesiunii majoritare¹¹. Contestând intenția diriguitorilor bucureșteni de a asimila populația ortodoxă a țării cu cetățenii de rangul întâi, reprezentanții confesiunilor minoritare au făcut apel la principiile enunțate în actul fundamental al unirii Transilvaniei cu România, adăugând argumentul compatibilizării politicii religioase a statului român cu cele mai avansate exigențe ale timpului, care reclamau un comportament invariabil pentru toți cetățenii unui țări, indiferent de particularitățile etno-culturale, lingvistice sau religioase¹². Până și ierarhiile celor

---

⁷ Romul Boilă, „Consiliul Dirigent”, în vol. *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, vol. I, București, Cultura Națională, 1929, p. 90; *Unirea*, XXIX, nr. 37, 1919, p. 3.

⁸ I. T. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, pp. 86-101; Sándor Biró, *The Nationalities Problem in Transylvania 1867-1940. A Social History of the Romanian Minority under Hungarian Rule, 1867-1918, and of the Hungarian Minority under Romanian Rule, 1918-1940*, translated from the Hungarian Original by M. D. Fenyo, New York, Columbia University Press, 1992, pp. 377-380.

⁹ *Gazeta Oficială. Publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria*, nr. 7-12, 1918, p. 6-8; *Unirea*, XXIX, nr. 145, 1919, p. 3.

¹⁰ Valentin Buda Niga, „Integrarea cultelor religioase în România Mare (1918-1928)”, în vol. *Istorie și conștiință. Profesorului Ion Agrigoroaiei la a 65-a aniversare*, Iași, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, f.a., pp. 226-227; *Cultura Creștină*, VII, nr. 17-20, 1918, p. 342; VIII, nr. 1-2, 1919, p. 3; *Unirea*, XXIX, nr. 30, 1919, p. 4.

¹¹ V. Buda Niga, *op. cit.*, p. 228; Köpeczi B. (ed.), *op. cit.*, p. 627.

¹² Mózes Nóda, *Biserica romano-catolică din Transilvania în perioada interbelică*, Cluj-Napoca, Editura Studium, 2008, p. 43; Nicolae Gudea, „Reflecții privind relația Stat-Biserică – o abordare teologică greco-catolică”, în vol. Babeș-Bolyai University/Pazmany Peter Catholic University, *Theological Doctrines on the Ideal*

două Biserici românești năzuiau la stabilirea unor relații cordiale cu noile autorități civile, având în vedere că presiunea pe care o resimțiseră în anii de agonie ai guvernării austro-ungare dispăruse¹³. În plus, elita greco-catolică spera, în noul context politic și național, la un tratament egal pentru cele două confesiuni românești, formulând principiul că orice variantă normativă care ar rezerva unei denominațiuni privilegii de orice natură în raport cu celelalte trebuia exclusă¹⁴.

Primele încercări notabile de a norma relația stat-Biserică după realizarea Marii Uniri au aparținut guvernelor care au asumat exercițiul guvernării după acea dată. Speranțe mari și-a pus Biserica greco-catolică în guvernul prezidat de Alexandru Vaida-Voevod, unul din credincioșii săi. Antrenând țara într-un amplu efort de reconstrucție internă după dezastrele cauzate de război, cabinetul condus de liderul politic ardelean a conceput un program de guvernare ambițios, care s-a bucurat de susținerea unor formațiuni politice eterogene reunite pentru scurt timp sub forma Blocului parlamentar¹⁵. Printre prioritățile anunțate la investirea guvernului s-au numărat: revizuirea Constituției vechiului Regat, apărarea intereselor României la Conferința de Pace de la Paris, un șir lung de reforme în domenii dintre cele mai diverse, la care se adăuga organizarea autonomă a Bisericilor. În acest din urmă domeniu, în discursul de investire al guvernului, Vaida-Voevod accentua ideea că „libertatea de credință este un principiu fundamental al oricărui stat democratic constituțional. Pentru a asigura drepturile și datoriile reciproce dintre confesiunile numeroase și dintre stat se va acorda fiecărei confesiuni facultatea de a-și organiza viața internă în sânul unei autonomii în cadrele statului român. Fără a știrbi câtuși de puțin principiul și practica egalei îndreptățiri a Bisericilor celorlalte confesiuni, ele vor ști să respecte și să recunoască libere de orice regret tradițiile Bisericii ortodoxe”¹⁶. Această din urmă declarație a fost primită cu satisfacție de episcopatul ortodox, în numele căruia

---

Church-State Relation/Relația ideală dintre Biserică și stat, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 53.

¹³ Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, *passim*.

¹⁴ Expresia folosită pentru a exprima imparțialitatea dorită de la stat a fost cea de „atitudine interconfesională”: *Unirea*, XXIX, nr. 251, 1919, p. 1; XXIX, nr. 13, p. 1; XXXIII, nr. 4, 1923, p. 1; *Cultura Creștină*, VIII, 3-4, 1919, p. 59.

¹⁵ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Paideia, 1999, pp. 122-125.

¹⁶ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 12/1919, p. 69. Comentarea programului, la Raymond Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, vol. II, ediție realizată de Nikolaus Netzhammer în colaborare cu Krista Zach, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 907.

episcopul Miron Cristea declara de la tribuna Senatului că nici nu era imaginabil un alt tip de comportament vizavi de Biserica ortodoxă „a cărei activitate, din cele dintâi zile ale plămădirii neamului românesc până astăzi este strâns concrescută cu întreaga viață a țării și a neamului acesta. Și acela care se va atinge de această pânză a ortodoxiei națiunii române, adică a ortodoxismului român sau a românismului ortodox, acela ar începe să destrame tot trecutul țării și al neamului și să pericliteze și viitorul lor”¹⁷. Discuțiile purtate în jurul programului de guvernare al cabinetului Vaida-Voevod au subliniat nu o dată principiul enunțat de ierarhul ortodox de la Caransebeș. Din tabăra opoziției parlamentare, senatorul liberal Vladimir Athanasovici se arăta la rândul său mulțumit de intenția guvernului de a încuraja organizarea pe baze autonome a confesiunilor din România, însă se grăbea să adauge că „religia dominantă a statului român nu poate fi alta decât cea ortodoxă. Ortodoxia este așa de legată de ființa statului român încât din veacuri îndepărtate această religie a fost una și nedespărțită cu statul român. Prin urmare [...] această legătură dintre statul nostru și religia ortodoxă trebuie respectată și în viitor și cred că nimeni nu se gândește la contrariu”¹⁸. După cum era de așteptat, nu același entuziasm au produs enunțatele priorități ale guvernului la etajele superioare ale ierarhiei greco-catolice căreia îi venea greu să accepte că Biserica ortodoxă s-ar putea bucura pe mai departe de același statut privilegiat pe care îl deținuse înainte de realizarea României Mari¹⁹. Voci puternice din rândul intelectualității greco-catolice susțineau cu argumente solide ideea că „statul român trebuie să fie interconfesional în cel mai strict sens al cuvântului, observând (având – n.n.) aceeași atitudine față de toate confesiunile cetățenilor săi”²⁰. Scurtul mandat, de numai 100 de zile, al guvernului condus de Vaida-Voevod nu a permis materializarea decât a unei mici părți din amplul program de guvernare expus la preluarea mandatului. În contul Bisericii ortodoxe două au fost realizările notabile: adoptarea legii prin care „Biserica ortodoxă a Basarabiei, Bucovinei, Ardealului, a Banatului, a Crișanei și cea din părțile ungurene se unește pentru vecie cu Biserica vechiului Regat, alcătuind o singură Biserică autocefală ortodoxă”²¹ și alegerea episcopului Miron Cristea în

---

¹⁷ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 12/1919, p. 72.

¹⁸ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 17/1919, p. 150.

¹⁹ *Unirea*, XXIX, nr. 276/1919, p. 1.

²⁰ *Unirea*, XXIX, nr. 251/1919, p. 1.

²¹ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 23/1920, pp. 213-220. Vezi și Paul Brusonowski, *Autonomia și constituționalismul în dezbaterile privind unificarea Bisericii ortodoxe române (1919-1925)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007, pp. 113-116.

demnitatea de mitropolit-primat al României²². Privind retrospectiv lucrurile, același lider politic ardelean recunoștea la distanță de 5 ani de la încheierea primului mandat de prim-ministru că nu adoptase o atitudine tocmai echidistantă față de cele două Biserici românești: „ar trebui [...] să dovedesc ce serviciu am adus în trecut ortodoxismului, pe când față de propria mea confesiune am avut o atitudine prea indiferentă, ba chiar lipsită de tact... Mă folosesc de ocazie să fac *mea culpa*”²³.

După eșecul experimentului politic al guvernului condus de Alexandru Vaida-Voevod, care a aflat printr-o știre de radio, în timp ce se afla la Londra, căutând să obțină bunăvoința liderilor europeni occidentali față de aspirațiile României la Conferința de Pace, că îi fusese retras mandatul²⁴, regele îi va încredința rolul de președinte al Consiliului de miniștri, pentru a doua oară în ultimii doi ani, generalului Alexandru Averescu²⁵. Liderul Partidului Poporului nu avea rețineri în a se exprima deschis că politicienii ardeleni nu trebuiau să formuleze atât de rapid pretenții de a governa România, atâta timp cât își datorau libertatea jefei de sânge a fraților de la sud și est de Carpați²⁶. În expunerea programului de guvernare făcută în fața aleșilor națiunii, chestiunile legate de reglementarea situației confesiunilor nu s-au bucurat de o atenție deosebită²⁷. Titularul portofoliului Cultelor și Instrucțiunii Publice a fost omul de litere, Petre P. Negulescu, însă acest Minister va face obiectul unei reorganizări instituționale, prin divizarea lui, la mijlocul anului 1920, în două instituții distincte: Ministerul Instrucțiunii, la conducerea căruia a rămas același filosof-politician, care își exprimase dorința de a conduce reforma sistemului educațional din România, și Ministerul Cultelor și Artelor, pe care șeful cabinetului l-a încredințat unui apropiat de-al său din Ardeal, scriitorul Octavian Goga²⁸. Pe lista succeselor diplomatice ale guvernului poate fi trecută și demararea

---

²² Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. II, prefață, ediție îngrijită, note și comentarii de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 35.

²³ *Unirea*, XXXV, nr. 5/1925, p. 1.

²⁴ I. Scurtu, Ghe. Buzatu, *op. cit.*, p. 125; Sherman David Spector, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I. C. Brătianu*, traducere de Sorin Pârnu, Iași, Institutul European, 1995, pp. 281-283.

²⁵ *Istoria românilor, vol. VIII. România întregită (1918-1940)*, coordonator Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 249.

²⁶ Al. Vaida-Voevod, *op. cit.*, vol. II, p. 24. Memorialistul, zugrăvind caracterul rece al marelui om de arme, și-l amintea afirmând: „Ce? Credeți că v-am eliberat ca să fiți stăpânii noștri? Nu vom tolera!”.

²⁷ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 46/1920, pp. 653-655.

²⁸ Aurelia Știrban, Marcel Știrban, *Din istoria Bisericii române unite de la 1918 la 1941*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 2005, p. 151.

tratativelor cu reprezentanții Sfântului Scaun în vederea încheierii unui Concordat²⁹.

Odată cu instalarea guvernului liberal la cârma țării la începutul anului 1922, stabilirea regulilor de interacțiune dintre puterea civilă și culte a intrat într-o nouă fază. Imperativul adoptării unei noi Constituții a dat un imbold cunoașterii și mai precise a nivelului de așteptare pe care diferitele confesiuni existente la acea dată în Regat, în special cele două Biserici românești, îl aveau vizavi de principiile care urmau să ghideze legea fundamentală a țării în domeniul religios. Cu toate că ideologia liberală trata statul ca pe o instituție laică prin excelență, iar credința ca pe o chestiune de ordin personal, liberalii români nu au pierdut din vedere avantajele menținerii Bisericii ortodoxe în postura unei instituții utile intereselor statului³⁰. Cât privește atitudinea aceleiași formațiuni politice față de Biserica greco-catolică, câteva momente consumate încă din primii ani ai veacului XX au indicat o direcție lipsită de echivoc. Unul dintre ele se leagă tocmai de edificarea, în capitala Regatului, a unui lăcaș de cult propriu greco-catolicilor, a căror comunitate era, din punct de vedere demografic, de ordinul miilor³¹. Cu toate că exista disponibil un teren în strada Polonă, cumpărat de Demetriu Radu, pe când se ocupa de asistența spirituală a coreligionarilor de la sud de Carpați, primele măsuri concrete au putut fi luate abia de arhiepiscopul Raymund Netzhammer, deși și predecesorul acestuia se arătase interesat de respectivul proiect³². Prelatul, expunându-i suveranului țării acest program ambițios, primise următoarea replică din partea regelui: „Construirea unei biserici unite în capitală e o problemă dificilă, politică. În acest scop ar trebui ales un moment potrivit

---

²⁹ Vasile Goldiș, *Concordatul*, Arad, Tiparul Tipografiei Diecezane, f.a., pp. 5-6; Mariu[s] Theodorian-Carada, *Acțiunea Sfântului Scaun în România de acum și de întotdeauna*, București, Editura Autorului, 1936, pp. 5-11.

³⁰ Hans-Christian Maner, *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit. Orthodoxe, griechisch-katholische und römisch-katholische Kirche in Siebenbürgen und Altrumänien zwischen der Weltkriegen (1918-1940)*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2007, pp. 183-184; Ioan G. Savin, *Problema cultelor în România*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1937, pp. 8-9; Katherine Verdery, „National Ideology and National Character in Interwar Romania”, în vol. *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe*, edited by Ivo Banac and Katherine Verdery, New Haven, Yale Center For International Studies, 1995, pp. 122-123.

³¹ M. Theodorian-Carada, *op. cit.*, p. 42; Recensământul realizat în anul 1899 în vechiul Regat nu făcea nicio mențiune referitoare la prezența unor români de confesiune greco-catolică în capitala României; de aceea tind să cred că acest segment populațional a fost contabilizat fie în rândul catolicilor, fie în cel al ortodocșilor: Leonida Colescu, *Recensământul general al populațiunii României. Rezultate definitive, precedate de o introducere cu explicațiuni și date comparative, cu 4 cartograme colorate*, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1905, p. XLVII.

³² R. Netzhammer, *op. cit.*, vol. I, pp. 81-82.

pentru a nu produce o inutilă încingere a spiritelor. Doar știți și Dumneavoastră că tulburările cele mai neplăcute și mai profunde se produc de fiecare dată pe un fundal religios...”³³. Lăsând să se înțeleagă că respectivul proiect ocupa un loc de frunte pe lista de sarcini trasată de însuși suveranul pontif, ierarhul nu a dezarmat în fața semnalelor descurajante. Din contră. A combătut vehement ideea, tot mai des invocată de o seamă de demnitari ai statului, potrivit căreia greco-catolicii ar trebui să frecventeze în afara Transilvaniei lăcașurile de cult ortodoxe. La fel, obținerea autorizației de construcție din partea Primăriei capitalei, condusă la acea dată de Vintilă Brătianu, a fost posibilă numai după intervenții personale ale ierarhului, care a dat asigurări că se are în vedere construirea unei biserici relativ mici, situată într-o zonă limitrofă a Bucureștiului, într-un stil arhitectural cât mai apropiat de standardul bizantin. Constant încurajat de cercurile pontificale, primit cu reticență de către autoritățile românești, proiectatul lăcaș de cult a stârnit rumoare chiar și în rândul greco-catolicilor ardeleni, care se împăcau greu cu gândul că o astfel de inițiativă stă să se realizeze sub patronajul arhiepiscopului latin. Regretând complicațiile generate de lipsa unității religioase a românilor ardeleni, șeful cabinetului de la București, liberalul Ion I. C. Brătianu, se opunea vehement ideii ca tocmai în afara Transilvaniei dihotomia confesională să fie încurajată prin particularizarea spațiilor destinate celebrării cultului. „Biserici latine puteți construi din partea mea câte doriți, dar trebuie să vă spun în mod hotărât că nu ne-ar conveni deloc construirea unei biserici româno-unite [...] o asemenea biserică nu este nici necesară, nici potrivită!”, îi declara președintele Consiliului de miniștri, ce-i drept, la insistențele disperate ale mitropolitului-primat Athanasie Mironescu, inflexibilului promotor al acelei idei³⁴. Ocupându-se personal de angajarea arhitectului (Nicolae Ghika-Budești), inspectând des și susținând financiar lucrările de construcție, decorarea și dotarea corespunzătoare a interiorului, consacrarea noului așezământ religios de către același prelat, în ziua pomenirii Sfântului Nicolae din anul 1909, marca trasarea unei frontiere simbolice menită să contribuie, înainte de toate, la prezervarea identității confesionale greco-catolice într-un spațiu masat ortodox. După 1918, figuri proeminente ale liberalismului românesc s-au raliat la ideea că unirea Bisericii greco-catolice cu Biserica ortodoxă trebuia tratată ca o necesitate națională. Însă, intransigența celor care s-au angajat în această dezbatere a făcut ca acest deziderat să fie tot mai îndepărtat, motiv pentru care guvernarea liberală și-a făcut

---

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, pp. 230-231.

un obiectiv din prioritizarea intereselor Bisericii ortodoxe în plan legislativ³⁵.

Devenind o temă de interes crescut în rândul înaltelor cercuri pontificale, tratamentul autorităților civile față de diferitele ramuri ale Bisericii catolice din statele nou apărute după Primul Război Mondial a făcut obiectul consistoriului secret din data de 21 noiembrie 1921, în cadrul căruia papa Benedict al XV-lea exprima în fața cardinalilor preocuparea pe care Biserica o avea în acele zile pentru stabilirea de legături diplomatice cu cât mai multe state, care să ofere garanția respectării drepturilor Bisericii și excluderea oricărei relații de subordonare a acesteia față de orice putere temporală³⁶. Problema relațiilor dintre stat și Biserică în România a reprezentat unul din punctele importante ale agendei de discuții dintre prim-ministrul Ion I. C. Brătianu și noul papă Pius al XI-lea, la întâlnirea celor doi din Cetatea Eternă din primăvara anului 1922³⁷. Din păcate, rămân necunoscute detaliile acelei întrevederi. Ceea ce se știe e faptul că încă dinainte de a se prezenta în fața suveranului pontif, premierul român îi ceruse ministrului Cultelor și Artelor, Constantin Banu, să inițieze consultări cu ierarhii Bisericii din România cu privire la principiile pe care viitoarea Constituție avea să le normeze vizavi de diferitele confesiuni.

Perioada care a urmat a fost marcată de purtarea unor consultări directe între reprezentanții Ministerului de resort și ierarhii Bisericii din România. O astfel de anchetă a avut loc, de pildă, la Blaj, în zilele de 19-20 iunie 1922, unde în prezența ministrului Banu, episcopatul greco-catolic și ceilalți participanți și-au expus punctul de vedere vizavi de tema întâlnirii³⁸. La respectiva întrunire reprezentanții Bisericii unite au reafirmat răspicat că refuzau să recunoască Bisericii ortodoxe caracterul de „dominantă sau de Biserică de stat”, solicitând, în acord cu hotărârile de la Alba Iulia, deplina paritate legislativă pentru toate confesiunile recunoscute ale țării³⁹. Sculptarea noului profil constituțional al țării, ținându-se cont de toate aceste principii, era considerată de către reprezentanții

---

³⁵ *România-Vatican. Relații diplomatice, vol. I, 1920-1950*, autori: Ioan-Marius Bucur, Cristina Păiușan, Ioan Popescu, Dumitru Preda; au colaborat Alexandru Ghișa, Costin Ionescu, Nicolae-Alexandru Nicolescu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. XXVII.

³⁶ *Unirea*, XXXI, nr. 50/1921, p. 1.

³⁷ *Unirea*, XXXII, nr. 22/1922, p. 3.

³⁸ *Unirea*, XXXII, nr. 25/1922, p. 3. Alături de întregul cor episcopal, la întâlnire au mai luat parte: canonicii I. Marcu, I. Hossu, A. Chețianu, I. Popa, I. Bălan, V. Macavei (din capitulul din Blaj); I. Boroș, N. Munteanu, N. Brînzeu (din capitulul din Lugoj); O. Domide (de la Gherla) și Ghe. Miclăuș (de la Oradea), la care s-au adăugat profesorii I. Sâmpălean, Șt. Roșianu, Al. Rusu (din Blaj) și notarii consistoriali I. Marinescu (din Lugoj) și V. Barbul (din Oradea).

³⁹ *Unirea*, XXXII, nr. 26/1922, p. 1.

Bisericii unite absolut necesară: „în cazul oricărui stat modern, pentru care democrația nu este numai un cuvânt de paradă și de amăgire a mulțimilor nepricepute, ci o concepție de viață, din care vrea să știe să tragă toate consecințele îngăduite, ori mai bine zis cerute de binele țării”⁴⁰. În plus, elita greco-catolică se arăta îngrijorată de recente declarații ale șefului cabinetului de la București, care referindu-se la relația tensionată pe care o avea cu liderii politici ardeleni afirma că „problema Partidului Național presupune și chestiunea confesiunii. România nouă trebuie să-și vadă și Biserica pusă pe baze solide, cu supremația Bisericii ortodoxe. Or, politica religioasă a uniților poate duce la adevărate nenorociri naționale”, declara, suspicios, conducătorul liberalilor români.

Punctele cardinale ale viitorului act fundamental al țării au devenit o temă mai largă de dezbatere în societatea românească. Profesioniști din diferite domenii s-au angajat în identificarea unor formule dezirabile ale viitoarei construcții constituționale. Institutul Social Român a fost doar una din organizațiile care au solicitat unor personalități din spațiul public să-și facă cunoscute opiniile vizavi de principiile care meritau așezate la baza viitoarei Constituții. Profesorul de istorie bisericească Romulus Cândea de la Facultatea din Cernăuți era de părere că relația dintre stat și Biserică trebuia evaluată ca un proces istoric care a cunoscut numeroase variabile de-a lungul vremii, în funcție de spațiu și timp⁴¹. Spre deosebire de Apusul european catolic și protestant, în Răsărit Biserica a fost mai interesată să identifice puncte de apropiere de puterea politică, legătură care a predispus-o la o comuniune de destin cu cea a statului în care funcționa, considera preotul-profesor. Acest fapt a avut un rol esențial în „naționalizarea” acelor Biserici, lucru neîntâlnit în Occidentul catolic unde Biserica a obstacolat tentativele de intruziune ale puterii seculare în afacerile ei, iar chestiunile de dogmă și ecleziologie au imprimat o unitate suprastatală Bisericii⁴². Biserica ortodoxă din România și-a demonstrat fidelitatea față de statul român, intrând în ritmul istoric al acestuia. Din perspectiva acestei evaluări, Biserica greco-catolică, credea același opinent, trebuia să-și definească cu claritate fie caracterul de Biserică națională, „și atunci soarta ei este pecetluită”, fie să asume pe deplin identificarea cu Biserica catolică, „și atunci va avea pe toți românii ortodocși în fața sa”. În calitatea ei de Biserică națională, Bisericii ortodoxe trebuia să

---

⁴⁰ *Unirea*, XXXII, nr. 27/1922, p. 1.

⁴¹ Argumentația integrală, la Romulus Cândea, „Organizația bisericească în Constituție”, în vol. *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Humanitas, 1990, pp. 476-495.

⁴² O analiză critică a acelor procese, la René Rêmond, *Religie și societate în Europa: secularizarea în secolele al XIX-lea și XX, 1780-2000*, traducere de Giuliano Sfichi, Iași, Polirom, 2003, pp. 31-38.

i se rezerve o serie de privilegii, precum: „încoronarea regelui [...] botezul prinților regali și să săvârșească cununile în Casa domnitoare. Biserica noastră va conduce întotdeauna festivitățile naționale și religioase”, iar ca semn al suveranității naționale, numirea de către rege a episcopilor catolici se impunea, considera același.

Vintilă Brătianu a fost o altă personalitate a vremii care s-a implicat în dezbaterile inițiate de instituția condusă de reputatul sociolog Dimitrie Gusti. În argumentația sa, viitorul prim-ministru era ferm convins că singurul izvor legitim de legi pentru statul român era reprezentat de corpusul de norme și reguli după care se ghidase vreme de sute de ani și care de-a lungul timpului fusese adaptate „sufletului românesc” pentru a-i pune însușirile în valoare⁴³. Una dintre aceste trăsături definitorii este tocmai toleranța pe care românii au știut să o manifeste mereu față de popoarele cu care au împărțit în timp același teritoriu, inclusiv față de credințele lor religioase. În domeniul raporturilor stat-Biserică, Vintilă Brătianu considera că era exclusă varianta ca statul român modern să fie unul clerical. Cu toate acestea, în arhitectura lui instituțională, Bisericii ortodoxe trebuia să i se acorde „un rol în stat, nu numai din cauza serviciilor mari aduse în trecut, dar și pentru rolul ce-l poate avea în viitor”. În ceea ce privește existența în Ardeal a celei de-a doua Biserici cu caracter național, cea greco-catolică, se considera că acest fapt nu era în măsură să știrbească „situația Bisericii majorității neamului, recunoscută ca Biserică dominantă”. Cu toate acestea, și Bisericii greco-catolice trebuia să i se „asigure puțința de a trăi și de a-și îndeplini menirea”. Același fruntaș liberal se declara un dușman convins al autonomiilor regionale în statul român, tendințe pe care le considera nu numai expresii ale „forțelor centrifuge din interior care îngreunează consolidarea internă”, ci și „rămășițe ale luptelor dintre stat și organele locale”.

Romul Boilă a luat și el atitudine în discuția începută, punând în lumină un punct de vedere sensibil diferit față de cele exprimate de ceilalți participanți la respectiva dezbatere⁴⁴. Dacă e să ne referim strict la chestiunile confesionale, nepotul liderului Partidului Național Român considera că punctul de pornire al viitoarei Constituții trebuia să-l reprezinte „declararea libertății conștiinței ca absolută”, cu mențiunea că de acea libertate să nu se bucure cultele care prin învățăturile pe care le transmiteau ar fi putut aduce prejudicii ordinii publice și bunelor moravuri. Întrucât problema confesională nu putea

---

⁴³ Vezi pe larg la Vintilă I. C. Brătianu, „Nevoile statului modern și Constituția României Mari”, în vol. *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Humanitas, 1990, pp. 54-73.

⁴⁴ Romul Boilă, „Principiile Constituției noi”, în vol. *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Humanitas, 1990, pp. 533-550.

fi despărțită de cea a minorităților naționale, Boilă era de părere că statul avea obligația de a îndruma viața bisericească într-o direcție patriotică. Organizarea unei vieți de stat sănătoase nu putea face abstracție de deciziile adoptate la Alba Iulia în materie confesională, prevederi care prelungeau valabilitatea drepturilor câștigate până atunci de diferitele culte în cadrul statului maghiar. Mai exact, de egală îndreptățire trebuiau să se bucure, în viziunea aceluiași comentator, „confesiunile greco-ortodoxă, greco-unită, romano-catolică, evanghelic-luterană, evanghelic-reformată, unitară, mahomedană și israelită”, buchet confesional care ar alcătui privilegiata categorie a cultelor recunoscute, iar restul ar urma să facă parte din grupa cultelor tolerate. Celor din prima categorie statul trebuia să le permită exercitarea unui grad cât mai mare de autonomie internă, păstrându-și dreptul de control, ca și atribuția de numire sau de confirmare în funcțiile ecleziastice. În ceea ce privește acceptarea unei Biserici dominante în statul român întregit, acest principiu intra în contradicție nu numai cu spiritul acelor vremuri sau cu hotărârile de la Alba Iulia, ci și cu „toată viața constituțională a statului român, bazată pe egală îndreptățire a cetățenilor de orice neam, religie și limbă”. Boilă considera că statul român urma să găsească numeroase prilejuri de a sprijini cele două Biserici românești, iar Biserica ortodoxă, bucurându-se de autonomie, avea posibilitatea să îndeplinească și în viitor „misiunea sa morală și națională”.

Și la nivelul partidelor politice s-au constituit grupuri de experți care au generat idei în jurul cărora putea să se închege conținutul noii legi de bază sau chiar au întocmit anteproiecte constituționale, în care ideologia politică care le conducea se întrezărea cu ușurință⁴⁵. Din însărcinarea conducerii Partidului Național Român, același Romul Boilă a pus în pagină o asemenea lucrare, care reda într-o formă fidelă ideile politice ale elitei ardelen referitoare la noua Constituție⁴⁶. Având ca sursă de inspirație vechea Constituție a Regatului român, corpusurile legislative ale statelor din care proveneau provinciile României Mari, textele cu putere de lege ale hotărârilor de unire și conținutul tratatelor internaționale, schița elaborată se dorea a fi și un răspuns la lucrarea similară apărută din inițiativa cercului de studii al Partidului Național Liberal, căruia Boilă îi recunoștea unele merite. Articolul 31 al anteproiectului constituțional dădea expresie principiilor referitoare la culte într-o

---

⁴⁵ Cătălin Turliuc, „Construcția națională românească și identitățile regionale. Modernizare și omogenizare în secolul al XX-lea”, în vol. *România interbelică în paradigma europeană. Studii*, coordonator Ion Agrigoroaiei, Iași, Editura Universității „Alexandru-Ioan Cuza”, 2005, pp. 82-83.

⁴⁶ Romul Boilă, *Anteproiect de Constituție pentru statul român lărgit, cu o scurtă expunere de motive*, Cluj, Tipografia Națională, 1921, pp. 12-13.

formă foarte apropiată de cea pe care autorul lor o va reitera în dezbaterile patronată de Institutul Social Român începând cu luna decembrie a anului 1921. Mai precis, planul consfințește libertatea absolută a conștiinței; enumera aceleași opt confesiuni recunoscute de către statul român, cărora li se accepta dreptul la „viață autonomă”. În ceea ce privește celebrarea serviciilor religioase cu ocazia zilelor naționale, aceasta trebuia să aibă loc la una din cele două Biserici românești, criteriul decisiv fiind reprezentat de numărul credincioșilor din localitatea respectivă. Articolul mai prevedea obligația statului de a asista financiar confesiunile recunoscute oficial; dreptul suveranului de a numi sau confirma pe titularii demnităților bisericești; dreptul de control al statului asupra tuturor confesiunilor „în ceea ce privește funcționarea lor în mod compatibil cu bunele moravuri și cu ordinea publică”; penultimul paragraf stipula transferul asupra statului român al tuturor drepturilor pe care instituțiile statelor în care au funcționat confesiunile până în 1918 le aveau asupra lor, iar ultimul alineat dădea statului român puterea de a interzice funcționarea ordinelor religioase care i-ar pune în pericol securitatea.

La data de 9 martie 1923 debutau în Senatul României discuțiile pe marginea proiectului de Constituție, la elaborarea căruia au contribuit mai mulți experți juriști, sub coordonarea profesorului Constantin Dissescu⁴⁷. Lucrările camerei superioare a Parlamentului s-au deschis pe un fond de nemulțumire din partea mai multor partide din provinciile unite cu vechiul Regat. În numele Partidului Național Român și al Partidului Național Țărănesc, Nicolae Costăchescu afirma că celor două Adunări ale Parlamentului, alese în luna martie 1922, nu li se puteau recunoaște caracterul unei Constituante, pe de o parte, din cauza neregulilor semnalate cu ocazia organizării scrutinului electoral, care ar fi deformat voința națională și componența forului legislativ al țării, iar pe de altă parte, din cauza încălcării abuzive a condițiilor de revizuire a Constituției cuprinse în actul fundamental din 1866 la articolul 128⁴⁸. Într-adevăr, respectivul articol indica explicit procedura de urmat în cazul fixării unui nou așezământ constituțional: înainte de toate trebuiau stabilite de către Parlament punctele care urmau să fie supuse revizuirii, după care ambele Adunări erau dizolvate. În termen de cel mult două luni exista obligația organizării scrutinului electoral, iar în răstimp de cel mult 90 de zile de la dizolvare, Constituanta se reunea pentru dezbaterile proiectului noii legi supreme⁴⁹. Așadar, opoziția parlamentară s-a

---

⁴⁷ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 37/1923, p. 555.

⁴⁸ Declarația integrală, în *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 37/1923, pp. 556-557.

⁴⁹ Petre Negulescu, „Constituția României”, în vol. *Enciclopedia României, vol. I. Statul*, coordonator Dimitrie Gusti, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 191.

simțit pe deplin îndreptățită să saboteze lucrările de revizuire ale Constituției, atâta vreme cât se considera că cele două Camere ale legislativului român erau lipsite de orice competență constituțională, iar efortul lor nu putea duce decât la adoptarea unei „constituții de partid [...] care nu va putea servi de temelie pentru statul român, nici de izvor pentru orice regim legal și constituțional”. Declarații împotriva abuzului de putere săvârșit de liberali și refuzul de a participa la discuțiile parlamentare pe marginea articolelor viitoarei Constituții au făcut și senatorul Ion Russu, în numele Partidului Țărănesc din Basarabia, sau Adolf Schullerus, în numele minorității germane din țară.

Starea nu tocmai favorabilă a sănătății nu i-a permis lui Constantin Dissescu să îndeplinească și rolul de raportor al proiectului constituțional. A asumat acea misiune N. G. Popovici, care a dat citire referatului întocmit de comitetul delegaților Senatului asupra proiectului ce urma să fie supus dezbaterii. Lectura respectivului document dezvăluia și perspectiva pe care inițiatorii proiectului au avut-o asupra noii legi fundamentale. Astfel, legiuitorul considera că nu se putea concepe o operă de revizuire a Constituției din 1866 întrucât datele fundamentale ale statului în care ea fusese aplicată vreme de mai bine de o jumătate de veac se modificaseră radical: „statul României Mari nu este statul vechiului Regat. Este statul României întregite, constituit din țările române unite prin voința noastră a tuturor, sprijinită pe puterea armelor române [...]. Constituția României de azi nu poate fi o Constituție revizuită. Ea trebuie să fie o nouă Constituție. Noi nu revizuim Constituțiile și legile maghiare, austriece, rusești din țările române altă dată supuse. Noi, toți românii, ne dăm pretutindeni, în întinderea teritoriului Regatului României Mari întregite, o nouă Constituție”⁵⁰.

Noul proiect constituțional însușit de guvernul țării era rodul muncii unei comisii parlamentare care, funcționând sub președinția lui Mihail Pherekyde și beneficiind de consilierea juridică a lui Constantin Dissescu, a reușit să dea un prim conținut acestuia. Asupra acestei prime variante a textului și-au exprimat opinia delegați ai Adunării Deputaților și ai Senatului, reușind să pună în pagină un proiect definitiv. La nivelul fiecărei Adunări funcționaseră mai multe secțiuni de lucru care au dezbătut amănunțit proiectul propus, aducând modificări semnificative textului inițial. Fiecare comisie de studiu a mandatat câte un reprezentant din sânul său, formându-se astfel un comitet al delegaților, care sub președinția lui D. Buzdugan s-a întrunit în mai multe sesiuni pentru a relua lectura proiectului și a introduce modificările propuse. La nivelul comisiilor de lucru, Biserica greco-catolică a fost reprezentată prin episcopii

---

⁵⁰ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 37/1923, p. 561.

Iuliu Hossu și Alexandru Nicolescu, care au pledat, după cum era de așteptat, pentru așezarea pe picior de egalitate a Bisericii unite cu Biserica ortodoxă⁵¹. În ciuda eforturilor lor, textul propus de comisia mixtă la articolul 23 și admis de către comitetul delegaților fără vreo modificare, prin articolul 22, prevedea că „libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale statului. Religiunea creștină ortodoxă, fiind religiunea majorității românilor, are întâietatea în stat. Biserica ortodoxă română este și rămâne neatârnată de orice chiriarchie străină, păstrându-și însă unitatea cu Biserica ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor. În tot regatul României Biserica creștină ortodoxă va avea o organizație unitară cu participarea tuturor elementelor ei constitutive, clerici și mireni. O lege specială va statornici principiile fundamentale ale acestei organizații unitare, precum și modalitatea după care Biserica își va reglementa, conduce și administra, prin organele sale proprii și sub controlul statului, chestiunile sale religioase, culturale, fundamentale și epitropești. Chestiunile spirituale și canonice ale Bisericii ortodoxe române se vor regula de o singură autoritate sinodală centrală. Mitropolii și episcopii Bisericii ortodoxe române se vor alege potrivit unei singure legi speciale. Raporturile dintre diferitele culte și stat se vor stabili prin lege”⁵².

După cum se observă, nicio referire la ortodoxie ca religie dominantă a statului român, așa cum specifica la articolul 21 Constituția din 1866, prevedere pe care curentul principal de opinie din mediile ortodoxe ar fi dorit să o conțină și noul text de lege fundamentală⁵³. Nici o pomenire însă despre Biserica greco-catolică, care se vedea pusă într-o dublă postură: pe de o parte, de a se mulțumi, cu libertatea și protecția pe care statul român se angaja să le asigure tuturor cultelor, iar pe de alta, de a accepta consfințirea prin însuși textul Constituției a întâietății ortodoxiei în statul român, pe considerentul că aceasta reprezenta confesiunea majorității cetățenilor țării. Așadar, ambele Biserici românești aveau motive serioase de nemulțumire vizavi de conținutul principalului articol din proiectul constituțional referitor la culte, câtă vreme reprezentanții celorlalte confesiuni contestau intenția de a fi conferite privilegiile Bisericii ortodoxe, atâta timp cât tuturor cetățenilor le era recunoscută egalitatea în fața legii, indiferent de originea lor etnică, confesiunea profesată sau limba maternă.⁵⁴ Cu alte cuvinte, toleranța

---

⁵¹ *Unirea*, XXXIII, nr. 6/1923, p. 1.

⁵² *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 37/1923, p. 567.

⁵³ Nicolae Brînzeu, *Memoriile unui preot bătrân*, ediție, prefață și note de Pia Brînzeu și Luminița Wallner-Bărbulescu, Timișoara, Editura Marineasa, 2008, p. 341.

⁵⁴ M. Nóda, *op. cit.*, p. 43.

pe care statul român o manifestase înainte de război vizavi de confesiunile existente în vechiul Regat era considerată acum insuficientă în raport cu aspirațiile la egalitate de tratament pentru toate cultele din România Mare⁵⁵.

Alături de campaniile din presă, de memoriile adresate celor mai înalte instanțe ale statului sau din afara lui, de mitingurile publice sau de întâlnirile de taină, de strategiile pe care diverse grupuri de presiune le-au pus la cale pentru influențarea deciziei într-un sens sau altul, luările de poziție ale ierarhilor celor două Biserici românești, și nu numai, cu ocazia dezbaterilor pe marginea proiectului de Constituție reușesc să traseze contururile imaginii dezirabile pe care fiecare dintre ei o reclamau pentru Biserica căreia îi aparțineau. Astfel, primul care a luat cuvântul de la tribuna Senatului imediat după citirea raportului și a proiectului noi Constituții a fost mitropolitul-primat, Miron Cristea⁵⁶. Întâistătorul Bisericii ortodoxe se grăbea să sublinieze rolul major pe care Biserica pe care o reprezenta l-a avut în viața românilor, indiferent de epoca istorică, motiv pentru care trebuia să fie considerată un așezământ de căpetenie al statului român: „fără îndoială, cea mai de căpetenie instituție a statului nostru este Biserica sa națională, este Biserica ortodoxă română. Importanța acestei Biserici se întemeiază pe faptul că Biserica noastră a plămădit sufletul acestui popor, l-a hrănit în cursul veacurilor și mai presus de toate [...] a fost chiar sufletul unitar al neamului românesc”. După survolarea conținutului proiectului noii Constituții, înaltul prelat observa cu satisfacție că articolul 22 cuprindea „dispoziții mulțumitoare” pentru Biserica ortodoxă, pornind de la care aceasta își va putea clădi o organizare solidă, autonomă „fără a rupe atât de frumoasele și tradiționalele sale legături cu statul”. Dar, o mulțumire desăvârșită ar produce, în viziunea aceluiași orator, menținerea prevederilor articolului 21 din vechea lege fundamentală: „dorim cu toții să se mențină ceea ce este bun cu privire la Biserică și la celelalte instituții din vechea Constituție, căci vechimea aceasta are un fel de patimă, de sfințenie moștenită de la înaintași. Vă rugăm să păstrați caracterul de «Biserică dominantă a statului român»”. În continuare, audiența maturului corp era lămurită cu privire la înțelesul pe care urma să-l aibă termenul „dominant”: „Noi, Biserica ortodoxă, cuvântului acesta «dominant» nu i-am dat niciodată înțelesul lui medieval. Noi nu ne-am gândit și nu ne gândim niciodată să dominăm pe celelalte culte. Noi am fost totdeauna cei mai toleranți din toată lumea”. În plus,

---

⁵⁵ Charles Upson Clark, *United Roumania*, New York, Dodd, Mead and Company, 1932, p. 439; H.-C. Maner, *op. cit.*, p. 184.

⁵⁶ Cuvântarea integrală, în *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 37/1923, pp. 600-603.

termenul avea menirea de a transpune la nivel legislativ o realitate contemporană: „Biserica noastră are, din cele 17-18 milioane de locuitori, aproape 14 milioane de credincioși ai săi”. Subliniind încă o dată „misiunea nobilă” pe care Biserica ortodoxă o putea avea în statul român, cu ale cărui interese nu va ezita să se identifice și pe viitor, Miron Cristea își încheia cuvântul, îndelung aplaudat și ovaționat de către grupul politic majoritar în Senat, făcând un apel la responsabilitate din partea colegilor parlamentari și la obligația de a respecta tradițiile și valorile cărora timpul le-a verificat validitatea.

La ședința aceluiași for legislativ din data de 12 martie a fost rândul mitropolitului greco-catolic să ia cuvântul⁵⁷. Vorbirea lui Vasile Suci, nu o dată întreruptă de comentariile și vociferările din sala de discuții, a încercat să dea un răspuns învinuirilor grave care i se aduceau Bisericii greco-catolice în acele zile, care, în fond, puneau sub semnul întrebării dreptul acestei instituții de a exista pe mai departe. A fost nevoie, în condițiile date, ca prelatul să treacă în revistă meritele Bisericii greco-catolice și beneficiile pe care le-au resimțit românii în ultimele două secole de când adoptaseră catolicismul. La acuzația că Biserica greco-catolică ar fi fost deținătoarea unei averi colosale, mitropolitul greco-catolic nu s-a sfiit să inventarieze în fața audienței zestrea Bisericii, subliniind faptul că meritul Bisericii greco-catolice rezida în investiția făcută de-a lungul timpului în capitalul uman românesc, care i-a permis luminarea poporului și apariția conștiinței naționale moderne. Nu în ultimul rând, mitropolitul din Blaj afirma că recunoaște meritele Bisericii ortodoxe în făurirea României Mari, însă ele nu trebuiau considerate exclusive: „Nu se poate spune în dreptate și fără a ne vătăma pe noi că făurirea României întregite ar fi opera exclusivă a Bisericii ortodoxe”. Ceea ce reclama primul păstor al greco-catolicilor români era egalitatea de tratament constituțional a Bisericii unite cu Biserica ortodoxă.

Un alt moment aparte în dezbaterile proiectului de Constituție l-a reprezentat cuvântarea lui Nicolae Bălan⁵⁸. Pe un ton incisiv, mitropolitul Ardealului evoca episoadele repetate de atragere a românilor la catolicism, subliniind faptul că „poporul român întotdeauna și energic a refuzat catolicismul”. Prin urmare, în viziunea aceluiași ierarh, Biserica greco-catolică nu era altceva decât opera politică a mult huliților Habsburgi, „o creație artificială, străină românilor”, despre care mitropolitul de la Sibiu credea că are zilele numărare. La rândul-i, mitropolitul Bălan își exprima nemulțumirea față de formularea din proiectul constituțional care rezerva Bisericii ortodoxe numai întâietatea în stat, chestionând audiența: „și noi azi

---

⁵⁷ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 39/1923, pp. 620-624.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 625-631.

să neutralizăm statul sub raport confesional? Să-l debarasăm de caracterul său ortodox? [...] Ar fi prudent să desfacem această legătură atât de strânsă dintre sufletul credincios al milioanele de țărani și statul român?”. Asemenea mitropolitului primat, și Nicolae Bălan își asigura colegii senatori că Biserica ortodoxă a manifestat de-a lungul timpului cea mai largă toleranță față de confesiunile cu care a coexistat: „s-ar putea zice, și s-a zis, că formula de Biserică dominantă are un caracter agresiv față de celelalte confesiuni. Noi știm bine însă că Biserica ortodoxă nu a nutrit nicicând tendințe de oprimare, n-a fost agresivă față de celelalte confesiuni. Biserica ortodoxă și poporul român au fost cât se poate de toleranți”. De la tribuna de la care se adresa, mitropolitul Ardealului nu a manifestat nicio rețineră în a-l interoga deschis pe mitropolitul greco-catolic dacă era de acord cu formula de „Biserică dominantă” pentru Biserica ortodoxă. Răspunsul scurt a lui Vasile Suciulăsa să se înțeleagă că pretenția ierarhilor ortodocși era una anacronică, depășită de spiritul timpului: „azi suntem în veacul al XX-lea”. Replica mitropolitului Bălan nu s-a lăsat așteptată, acesta amintind de țări precum Anglia sau Spania care trăiau în același secol și care aveau decretate Biserici dominante în stat. În finalul discursului său, Nicolae Bălan sublinia că Biserica ortodoxă din Ardeal a râvnit întotdeauna să funcționeze în interiorul unui stat ortodox, un motiv în plus în acele zile în care românii își vedeau împlinit idealul unității naționale de a nu abandona caracterul creștin ortodox al Regatului român.

Episcopul Alexandru Nicolescu a luat cuvântul în ședința din 14 martie⁵⁹. Ierarhul de la Lugoj, oprindu-se asupra principalelor articole din proiectul legii supreme, observa că „firul roșu care străbate acest proiect de Constituție este noțiunea libertății democratice creștine”. Referindu-se apoi la așteptările Bisericii unite de la Constituantă, același înalt ierarh le cerea colegilor senatori „să nu ia în nume de rău nici mie, nici Bisericii mele dacă insistăm ca drepturile avute de Biserica unită cu Roma, drepturile credincioșilor noștri, care împreună cu frații ortodocși au trăit în comun, ducând greul tuturor luptelor și suferințelor, aceste drepturi în chestiunea religioasă să ne fie recunoscute și aceeași egalitate de drepturi să o reclamăm și în cadrul statului român”. Episcopul Nicolescu nu ezita să citeze masiv din prevederile legislației maghiare referitoare la culte, accentul căzând pe asigurarea egalității de drepturi pentru toate confesiunile recunoscute de statul ungar, iar din acest punct de vedere concluzia ierarhului era cât se poate de justă: „odată ce confesiunile acestea s-au bucurat deja, în decurs de decenii, împreună cu ortodocșii, de egale drepturi confesionale, nu le mai poți

---

⁵⁹ Discursul integral, în *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 39/1923, pp. 665-669.

dispensa de aceste drepturi ale lor achizite”. A doua parte a discursului susținut de ierarhul greco-catolic se axa, plonjând în istorie, pe elogierea aportului Bisericii unite la susținerea cu determinare a națiunii române, fără ca apartenența ei la universul eclezial catolic să reprezinte o piedică în realizarea respectivului efort.

După discursul lui Grigore Popescu-Breasta, care expunea în numele preoților de mir un amplu program de dezvoltare instituțională a Bisericii ortodoxe în calitate de Biserică dominantă a statului român, a fost rândul episcopului Iuliu Hossu să se adreseze de la tribuna Senatului, în ședința publică din 15 martie.⁶⁰ Primit cu aplauze de colegii senatori, ierarhul de la Gherla și-a conceput intervenția pornind de la valorile pe care trebuia să se fundamenteze construcția noului stat român, dintre care dreptatea i se părea cea mai importantă. Arhiepiscopul ținea să dea o replică celor care acuzau cu tărie în acele zile Biserica greco-catolică de „lipsă de patriotism și lipsă de viață națională” din cauza organizării supranaționale a Bisericii catolice din care făcea parte. Contraargumentele nu puteau veni de altundeva decât din istorie, pentru a ilustra beneficiile, din perspectivă națională, pe care românii le-au avut din momentul în care au intrat în comuniune eclezială cu Biserica Romei. O parte semnificativă din discursul episcopului Hossu a fost rezervată relației dintre greco-catolicii români și Biserica catolică din Ungaria, oferind imaginea unei Biserici românești independentă și conștientă de rolul său național. Cât privește așteptările Bisericii unite de la noua Constituție, prelatul a arătat avantajele acordării de drepturi egale pentru cele două Biserici românești, situație care putea contribui la prosperitatea aceluiași neam pe care deopotrivă îl slujeau.

Episcopul Roman Ciorogariu s-a adresat și el de la tribuna Senatului, insistând asupra consacrării prin textul legii fundamentale a „legăturii sfinte și nedespărțite dintre Biserică și neam”⁶¹. Apoi, registrul discursiv a capătat o turnură majoră, spre sublinierea necesității revenirii românilor greco-catolici la unitatea de credință cu „Biserica-mamă”. Acuzând ierarhia Bisericii unite de „tendențe ultramontane”, episcopul ortodox de la Oradea considera că acceptarea laicilor în structurile de conducere ale Bisericii greco-catolice ar fi putut înlesni apropierea dintre cele două Biserici românești: „să aibă și uniții o constituție bisericească analoagă cu cea ortodoxă. Atunci când vor fi în congresul lor domnii Vaida, Maniu, Ștefan Pop și alții, iar la noi domnii Goldiș, Vlad, Braniște etc., cred că ne-am aduna laolaltă și în scurtă vreme am fi una”.

La ședința Senatului din data de 20 martie au fost inaugurate discuțiile pe marginea articolului 23 (devenit 22) din proiectul de

---

⁶⁰ *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 39/1923, pp. 676-682.

⁶¹ *Ibidem*, pp. 685-686.

Constituție⁶². Primul care a luat cuvântul a fost arhiepiscopul Gurie al Chișinăului. Acesta observa că dependența Bisericii ortodoxe față de stat se datora lipsei mijloacelor materiale care puteau face posibilă punerea în practică a proiectelor sale. De aceea, înaltul ierarh socotea necesar ca odată cu dreptul la organizare autonomă pe care îl reclama, Bisericii ortodoxe să i se pună la dispoziție de către stat și resursele materiale, „fără de care [...] se află într-o stare de robie”. Pe un ton agresiv, arhiepiscopul Chișinăului condamna ingerințele Sinodului de la București în gestionarea problemelor Bisericii ortodoxe din Basarabia. Nu a scăpat din atenția aceluiași arhiereu sublinierea importanței acordării calificativului de „dominantă” pe seama Bisericii ortodoxe: „și dominantă nu numai pe hârtie, dar în fapt, pentru ca Biserica să-și administreze singură averile sale, ca să le cheltuiască pentru cultura poporului și pentru ridicarea sentimentului religios”.

Intervenția lui Adolf Schullerus la discuția pe marginea articolului a fost una la obiect și bine argumentată. Senatorul sas se arăta în general mulțumit de formularea dată articolului 22 pe considerentul că „n-ar fi potrivită soluțiunea ca să fie Biserica o Biserică de stat, cezaro-teocratică, nici cealaltă soluție extremă, adică o separație absolută, Biserică liberă în stat liber”⁶³. Referindu-se apoi la statutul pe care confesiunile ar trebui să-l capete prin textul noii Constituții, același orator considera că „fiecare Biserică trebuie să fie o Biserică națională, adică să fie înrădăcinată în limba, în obiceiurile, în sentimentele și în spiritul poporului”. Senatorul făgărășean nu avea nicio obiecție vizavi de acordarea întâietății în stat Bisericii ortodoxe. Din contră, considera că într-un stat creștin, cum era cel român, una dintre confesiuni trebuia să se bucure de dreptul *prima inter pares*, iar acest privilegiu nu-l putea avea altă Biserică decât cea ortodoxă. Oricum, investirea Bisericii ortodoxe cu acel avantaj nu trebuia să se traducă în acte de supremație asupra celorlalte confesiuni, ci putea avea cel mult un caracter simbolic: „Biserica ortodoxă să facă botezul prinților regali și să săvârșească cununile în Casa domnitoare [...] să conducă festivitățile religioase de stat, la încoronarea regelui, la deschiderea Parlamentului etc.”. De altfel, apreciatul intelectual a subliniat cu apăsare nevoia ca textul Constituției să specifice *expresis verbis* „deplina libertate și egalitate între diferitele Biserici”, după cum era prevăzut în legislația maghiară. Propunerea concretă a senatorului Schullerus era ca la ultimul alineat al articolului care prevedea că „raporturile dintre diferitele culte și stat se vor stabili prin lege” să se continue prin formula „pe

---

⁶² *Monitorul Oficial. Partea a III-a. Senatul*, nr. 46/1923, p. 748.

⁶³ *Ibidem*, p. 749.

baza egalei îndreptățiri și a deplinei libertăți autonome profesionale pentru toate Bisericile și organizațiunile recunoscute de stat”.

Cel care a urmat la cuvânt a fost chiar inspiratorul proiectului constituțional, Constantin Dissescu. Acesta s-a grăbit să afirme că statul român poate și trebuie să garanteze tuturor cultelor recunoscute libertate și protecție egală, „dar egalitatea Bisericilor între ele nu este posibilă”. Profesorul de drept constituțional admitea că în paralel cu dezbaterea publică a articolului 22 din Constituție s-au purtat tratative severe între inițiatorul proiectului și reprezentanții celor două confesiuni românești. Inspirându-se din prevederile constituției poloneze (adoptată în martie 1921)⁶⁴ și beneficiind de consilierea ministrului Agriculturii și Domeniilor, Alexandru Constantinescu, mult disputatul articol ajunsese să capete următoarea formulare: „Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt Biserici românești. Biserica ortodoxă română, fiind religia mării majorități a românilor, este Biserica dominantă a statului român, iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte culte”. Reputatul locutor se grăbi să lămurească semantica termenului „dominant”, spunând: „acest cuvânt are două sensuri: un sens este acela de a stăpâni, a fi suveran, a porunci și a executa [...] Cuvântul mai are însă și un alt sens, nu de a stăpâni, ci de a evidenția, a descrie, a accentua ceva. De exemplu, pe mine mă domină gustul frumosului estetic, pe altul îl domină elocința sau poezia”. Constantin Dissescu nu se îndoia că al doilea înțeles al termenului era cel pe care Constituția își propunea să-l recunoască Bisericii ortodoxe „prin puterea numărului credincioșilor săi”. A doua chestiune pe care ținea să o lămurească oratorul era una de nuanță. Constituția din 1866 definea la articolul 21 religia ortodoxă ca fiind „religiunea dominantă a (s.n.) statului român”. La solicitarea ierarhilor greco-catolici, care acceptaseră în cele din urmă introducerea termenului de „dominantă” în dreptul Bisericii ortodoxe, se dorea ca amendamentul introdus la articolul 22 să facă vorbire despre Biserica ortodoxă ca fiind „Biserica dominantă în (s.n) statul român”. Argumentul înalților prelați uniți (și chiar al unora din rândul celor ortodocși, cum a fost episcopul Bartolomeu al Noului Severin) insista asupra faptului că statul român

---

⁶⁴ Articolul 114 al Constituției poloneze avea următoarea formulare: „Religia catolică romană, care este religia mării majorități a populației, are în stat poziția primară între cultele recunoscute legal. Biserica catolică romană se guvernează după legile proprii; raportul dintre Biserică și stat va fi definit printr-un acord cu Sfântul Scaun, care va trebui ratificat de Dietă”, iar la articolul următor se precizează: „Bisericile minorităților religioase și toate comunitățile religioase trebuie să fie recunoscute prin lege; ele se guvernează după propriile legi și pot fi recunoscute de stat dacă nu contravin dispozițiilor legilor lui. Raporturile dintre stat și aceste Biserici și confesiuni vor fi definite din punct de vedere legislativ după o înțelegere prealabilă cu reprezentanții lor legali”: Amedeo Giannini, *Le Costituzioni degli stati dell'Europa Orientale*, volume secundo, Roma, Istituto per l'Europa Orientale, 1929, p. 498.

nu era un stat confesional, iar situația de dinainte de război, când aproape totalitatea românilor aparținuseră confesiunii ortodoxe, nu mai era valabilă în România Mare⁶⁵.

Ministrul Cultelor și Artelor, Constantin Banu, recunoștea că obținerea unei formule mulțumitoare pentru cele două Biserici românești nu s-a făcut ușor, ci a presupus tratative îndelungate și analize minuțioase ale fiecărui alineat al articolului constituțional. Motiv pentru care găsea oportun să le mulțumească ierarhilor, deopotrivă ortodocși și greco-catolici, pentru formula conciliantă pe care au acceptat-o în cele din urmă. Ministrul Banu ținea să pună în lumină și principiile care au ghidat noul conținut al articolului 22. În primul rând, realitatea că după Primul Război Mondial România a devenit o țară pluriconfesională, în care prezența alterităților religioase nu putea fi neglijată. Apoi, demnitarul considera că era necesar ca textul Constituției să sublinieze prioritatea pe care Biserica ortodoxă trebuia să o dețină în statul român întrucât numărul cetățenilor care aparțineau acelei confesiuni crescuse semnificativ în comparație cu cel de dinainte de înfăptuirea Marii Uniri. În fine, șeful resortului cultelor aplauda formula constituțională la care s-a ajuns prin care Biserica ortodoxă și cea greco-catolică erau recunoscute ca Biserici românești, adăugând: „orice s-ar spune, Biserica greco-catolică este o realitate, este o Biserică românească, care deși nu are îndărătul său un trecut atât de îndelungat ca Biserica ortodoxă, are însă un trecut important și merite istorice netăgăduite. Nu se putea deci să nu i se facă la Constituție o parte onorabilă, care să mulțumescă conștiințele fraților noștri și în același timp să mulțumească și conștiințele noastre prin opera de dreptate pe care o săvârșim”. În finalul intervenției sale, ministrul Banu nu ezita să-și exprime speranța că pe măsura trecerii timpului românii vor găsi înțelepciunea necesară să elimine diviziunea confesională care îi separa în acel moment.

În cele din urmă, cuvântul le-a revenit ierarhilor de la vârful celor două Biserici românești. Mitropolitul-primat Miron Cristea a mulțumit inițiatorului proiectului constituțional și senatorilor care au acceptat în final să recunoască Bisericii ortodoxe statutul de dominantă în statul român. Același prelat sublinia perspectiva extraordinară de dezvoltare pe care o avea Biserica ortodoxă pornind de la textul legii fundamentale. În numele Bisericii greco-catolice a luat cuvântul mitropolitul Vasile Suciu, care a scos în evidență cât de importantă a fost pentru Biserica pe care o păstorea recunoașterea caracterului ei românesc, „ceea ce ne-a făcut să ne abatem de la alte revendicări”. Bucurându-se de această recunoaștere firească, dar atât

---

⁶⁵ I. G. Savin, *op. cit.*, pp. 3, 21-22; Ioan Mateiu, *Politica religioasă a statului român*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1931, pp. 13, 17-22.

de importantă, mitropolitul din Blaj năzuia că Biserica greco-catolică va putea să resimtă pe deplin beneficiile funcționării ei în statul român. De asemenea, același înalt ierarh ținea să afirme că atribuirea calificativului de „dominantă” Bisericii ortodoxe nu poate deranja Biserica greco-catolică atâta timp cât nu se va traduce într-o supremație asupra ei și a celorlalte confesiuni.

Formula de compromis inserată în textul constituțional și adoptată apoi prin majoritatea voturilor parlamentarilor părea să mulțumească pe reprezentanții de la vârful celor două Biserici românești. Satisfacția lor nu a fost însă împărtășită unanim. Comentând articolul cu pricina, Alexandru Rusu opina că „această nouă formulă este mult mai rea [...] pentru următoarele două motive: întâi, pentru că abandonând termenul «egalei îndreptări» și acceptându-se pentru noi «privilegiul» anacronic al «întâietății», care n-are să ne fie de niciun folos, am sancționat «dominațiunea» odioasă a ortodoxismului intolerant, care va ști să o exploateze pe deplin în detrimentul Bisericii noastre, fără ca noi să mai putem avea în curând un temei de luptă împotriva acestei prerogative supărătoare. În al doilea, pentru motivul – neasemănat mai important decât cel dintâi – că prin noua formulă se introduce, în chiar Constituția țării, o dezbinare absolut inadmisibilă a cultului catolic, care în esență nu a fost împărțit niciodată și pe care nu o Constituție a României va putea să-l împartă vreodată”.⁶⁶ Practic, se acuza că noua „Constituție de partid” stabilea trei categorii de confesiuni în statul român: o „religie de gradul I, dominantă; o religie de gradul al II-lea, întâia între celelalte confesiuni, și religii de gradul III”⁶⁷. În special, al doilea aspect surprins de canonicul blăjean a fost în măsură să deranjeze cercurile romano-catolice din România. Abandonarea de către episcopatul greco-catolic implicat în purtarea tratativilor a principiului egalității între confesiuni enunțat la Alba Iulia, dar și determinarea cu care a acționat pentru a se recunoaște Bisericii unite caracterul național românesc, au ridicat semne serioase de întrebare asupra poziționării ierarhiei unite vizavi de eclesiologia Bisericii catolice⁶⁸. Intenția nunțiului apostolic, care pe durata negocierilor pe marginea proiectului constituțional avusese două tentative, ambele eșuate, de a-i chema la sfat pe episcopii catolici de rit grec și latin din România⁶⁹, de a solicita demisia mitropolitului Vasile Suceu sau de a organiza acțiuni de protest cu participarea preoților și a credincioșilor s-a soldat în cele din urmă cu rechemarea lui din postul de reprezentant diplomatic al suveranului pontif la București⁷⁰. A fost de

⁶⁶ *Unirea*, XXXIII, nr. 12/1923, p. 1.

⁶⁷ *Unirea*, XXXIII, nr. 44/1923, p. 2.

⁶⁸ Amedeo Giannini, *La Costituzione romana*, Roma, Istituto per l'Oriente, 1923, p. 11.

⁶⁹ R. Netzhammer, *op. cit.*, vol. II, p. 1191.

⁷⁰ *Unirea*, XXXIII, nr. 21/1923, p. 3; nr. 24/1923, p. 3.

domeniul evidenței efortul politicianilor de a așeza sub aceeași marcă națională Biserica ortodoxă și cea greco-catolică. Criteriul etnic nu putea reprezenta pentru oficialii pontificali un motiv de separație între diferitele ramuri ale Bisericii catolice. Nici invocarea argumentului de ordin cantitativ între ritul grec și cel latin al Bisericii catolice din România nu era valabilă atâta timp cât nu exista o deosebire esențială între numărul de credincioși de care dispunea una sau cealaltă⁷¹. Însă, mult mai critici față de formula constituțională la care se ajunsese au fost reprezentanții grupurilor confesionale minoritare, care găseau acum dovezi irefutabile în a-și susține afirmațiile – adevărate semnale de alarmă trase imediat după 1918 – privind comportamentul preferențial al autorităților civile ale statului român vizavi de noii săi cetățeni⁷². Asprul rechizitoriu formulat de aceștia pune sub semnul întrebării atât calitatea regimului democratic din România, cât și valabilitatea prevederilor acordurilor internaționale la care oficialii români consimțiseră și pe care nu pregetau să le dea, atât de repede, uitării. Dacă în privința responsabilităților civile toți cetățenii români, indiferent de etnia sau confesiunea lor, erau tratați egali, era de dorit ca și drepturile să fie aplicate unitar, fără partizanate de vreun fel⁷³.

Constituind o piatră de încercare pentru mediul politic și pentru societatea românească în general, Constituția din 1923 a reprezentat pentru Biserica ortodoxă și pentru cea greco-catolică prima experiență notabilă de ancorare în legislativul românesc după 1918. Sentimentul că ambele Biserici au ieșit victorioase din acel test nu a dăinuit însă mult. Biserica ortodoxă nu a ezitat să exploateze la maximum beneficiile pe care legăturile strânse cu statul și identificarea ei cu națiunea română i le puteau aduce, câtă vreme Biserica greco-catolică a căutat să-și accelereze cât mai mult posibil dezvoltarea instituțională și să-și prezerve patrimoniul identitar, în ciuda faptului că relația concurențială cu Biserica dominantă o plasa într-o poziție de evident dezavantaj.

---

⁷¹ E. Illyés, *op. cit.*, p. 34; Amedeo Giannini, *I concordati postbelici*, vol. II, Milano, Società editrice „Vita e pensiero”, 1936, p. 12.

⁷² E. Illyés, *op. cit.*, p. 217; I. T. Berend, G. Ránki, *op. cit.*, pp. 103-104.

⁷³ M. Nóda, *op. cit.*, pp. 43-44.